

ЗМІСТ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

Казанжи Ірина Володимирівна Виховання толерантної поведінки учнів початкової школи.....	7
Маліновська Наталія Василівна Розвиток мовлення дітей раннього віку засобами фольклору.....	13
Романюк Анатолій Анатолійович Викладання облікових дисциплін в умовах застосування сучасних інформаційних і комп'ютерних технологій.....	18
Шуляр Василь Іванович Основні категорії сучасного уроку української літератури.....	23
Якименко Світлана Іванівна Дитиноцентрична концепція сімейного виховання у науковому доробку В. О. Сухомлинського.....	33

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Білик Олена Миколаївна Роль української культури у процесі соціалізації іноземних студентів у освітньо-культурному середовищі вищого навчального закладу.....	39
Бондар Віталій Сергійович Особливості формування толерантності майбутніх психологів у вищих навчальних закладах.....	47
Войціх Інна Володимирівна Критерії та рівні сформованості емоційної компетентності майбутніх психологів у процесі професійної підготовки.....	52

**Зайцева Марина Миколаївна,
Аніщенко Алла Петрівна**
Підготовка кадрів туристичної індустрії..... 59

Юрчук Олексій Іванович
Особливості професійної підготовки студентів-дошкільників до здійснення рухового режиму дітей дошкільного віку..... 68

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ В ІНТЕГРОВАНОМУ ОСВІТЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Дідковська Леся Анатоліївна
Інформаціо-комунікаційні технології у системі соціальної адаптації осіб із обмеженими можливостями..... 74

**Дражниця Сергій Анатолійович,
Неклюєнко Тетяна Василівна**
Значення індивідуального стилю спілкування і засоби підвищення комунікативності викладача ВНЗ в інтегрованих групах..... 80

Польовик Ольга Віталіївна
Досвід соціально-педагогічної роботи з дітьми з особливими потребами в інтегрованих та інклюзивних загальноосвітніх школах м. Хмельницького..... 85

Савчук Олег Ігорович
Особливості професійної підготовки студентів з вадами слуху під час вивчення дисциплін циклу природничо-наукової підготовки.... 92

Чайковський Михайло Євгенович
Аналіз ефективності педагогічних технологій соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими потребами у ВНЗ... 97

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Ігнатенко Катерина Володимирівна
Прив'язаність в контексті оцінки потреб дітей-сиріт..... 107

Клочан Юлія Вікторівна Соціально-педагогічна профілактика делінквентної поведінки учнівської молоді: сутність, методи, форми.....	113
Константинова Світлана Володимирівна, Константинов Сергій Андрійович Динаміка формування ціннісних орієнтацій студентської молоді України.....	120
Коробльова Олена Олександрівна Результати дослідження окремих аспектів профілактики мобінгу в малих групах школярів у загальноосвітній школі.....	128
Михайліченко Юлія Володимирівна До питання про теоретичні основи найпоширеніших моделей соціально-педагогічного захисту дітей від жорстокого поводження в сім'ї.....	134
Рижанова Алла Олександрівна Соціально-педагогічне сприяння сучасним інтеграційним процесам України та вдосконалення професійної підготовки відповідних фахівців.....	142
Сьомкіна Інна Сергіївна Соціально-педагогічна робота з сім'ями вимушених переселенців: стан та перспективи.....	149

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Волинець Наталія Валентинівна, Щирань Світлана Вікторівна Психологічний вплив реклами на поведінку споживача.....	155
Калмикова Людмила Володимирівна Психологічні особливості проявів тривожності у осіб з дислалією.....	161
Кондратюк Світлана Миколаївна Сердечна Леся Анатоліївна Теоретичне обґрунтування механізмів психологічного захисту особистості.....	169

**Левицька Людмила Вікторівна,
Поворознюк Тетяна Євгенівна**
Окремі аспекти психологічної готовності до професійної діяльності фахівців соціономічних професій..... 176

**Фрадинська Аліна Петрівна,
Корж Віталіна Вікторівна**
Соціально-психологічні чинники духовного зростання особистості в юнацькому віці..... 183

**Фрадинська Аліна Петрівна,
Кузик Ніколет-Маргарита Миколаївна**
Психологічні особливості розвитку професійних компетенцій педагогів..... 188

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ТА ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

Ізбаш Леонід Михайлович
Структура та компоненти культури здоров'я особистості..... 195

**Кравчук Людмила Степанівна
Матвійчук Вікторія Маноліївна**
Фізіологія руху – провідна умова ефективності розумової працездатності студентів у навчальній діяльності..... 203

**Мозолев Олександр Михайлович,
Кошура Андрій Вікторович**
Розвиток фізичного виховання в системі вищої освіти Польщі на рубежі ХХ – ХХІ сторіччя..... 210

Анотації..... 218

Annotation..... 228

Відомості про авторів..... 237

Вимоги до оформлення статей..... 245

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

УДК 37.013.42-74.660

ТЕОРІЯ ПРИВ'ЯЗАНOSTІ В КОНТЕКСТІ ОЦІНКИ ПОТРЕБ ДІТЕЙ-СИРИТ

К. В. ІГНАТЕНКО

Суспільство повинне дбати про майбутнє дітей, адже від їх виховання й розвитку залежить доля країни. Особливу увагу й турботу держава має надавати тим дітям, які внаслідок певних обставин не мають сім'ї та позбавлені батьківської опіки і піклування. З метою визначенням необхідних видів соціальних послуг, соціально-педагогічної підтримки, методів спрямованих на захист та забезпечення благополуччя дитини, зміни ситуації в сім'ї на краще проводиться оцінка потреб.

Особливості дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, розглядалися у дослідженнях І. Дубровіної, А. Прихожан, І. Толстих, В. Мухіної. Вплив прив'язаності на формування міжособистісних зв'язків дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, вивчений у працях Е. Еріксона, Е. Ейдемільера, І. Лангмейера, З. Матейчика. Теорія прив'язаності, основи психічної депривації та механізми її прояву досліджені Дж. Боулбі, Р. Шпіцом, О. Леонтьєвим, М. Ейнсворт, В. Фалберг.

Мета статті: розглянути теорію прив'язаності в рамках здійснення оцінки потреб дитини та її сім'ї. Особливо ця тема актуальна для характеристики батьківсько-дитячих відносин, що складаються у прийомних сім'ях.

Для досягнення стану благополуччя під час оцінки потреб соціальному працівникові важливо брати до уваги потреби трьох груп: біогенні, соціогенні (соціальні), психогенні потреби (класифікація Чхартішвіллі). Розглянемо більш детально показники кожної групи. *Біогенні* потреби: фізичний розвиток, збереження здоров'я, формування здорового способу життя. *Соціогенні*: сімейне благополуччя, любов батьків, спілкування, співпраця; дружба і кохання; самоствердження,

© К. В. Ігнатенко

© Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна», №11/2015

власна гідність. Третя група потреб – *психогенні* – відповідають за інтелектуальний розвиток, естетичний, емоційно-ціннісний розвиток та сферу самоусвідомлення (само ставлення, саморегулювання, самопізнання) [3]. Важливо сприяти тому, щоб у дитини були задоволені різні потреби. Коли потреби задовольняються то формується прив'язаність – зв'язок між людьми на рівні імпульсів, що зберігається невизначений час навіть, якщо ці люди не живуть разом. Саме дане визначення посіло чинне місце в теоретичній базі оцінки потреб дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Дослідження вчених, які займалися вивченням впливу інституційної опіки на дітей-сиріт, показали, що для „інтернатних” дітей характерні відхилення у міжособистісних взаєминах. З одного боку, у дітей загострена потреба в увазі та доброзичливості дорослого, в людському теплі, позитивних емоційних контактах. А з іншої – повне незадоволення цієї потреби: відсутність або недостатність інтимно-особистісних звернень дорослих до дітей, їх емоційна бідність та одноманітність змісту, яка в основному направлена на регламентацію поведінки, часта змінюваність дорослих, що взаємодіють з дітьми та перехід вихованців з однієї групи в іншу, з однієї дитячої установи в другу.

Наслідки незадоволення потреб дітей були досліджені ще на початку сорокових років минулого століття. Одними з перших вивчення психічного розвитку дітей, що виховуються поза сім'єю, провів Рене Шпіц. Він спостерігав за 91 дитиною в притулку та за 122 дітьми в яслах при жіночій в'язниці. Шпіц зафіксував у дітей-сиріт порушення інтимного життя, когнітивного та моторного розвитку й показав, що в деяких випадках позбавлення матері спричинює смерть малюка. Основну причину відхилень в розвитку дітей Р. Шпіц бачив саме в розлуці з матір'ю, а також в збідненні середовища, в якому знаходяться діти в притулках.

Праці Р. Шпіца здійснили сильний вплив на Дж. Боулбі – автора теорії прив'язаності. Одне з центральних понять теорії прив'язаності – поняття „робочої моделі” (*working model*), тобто моделі, на основі якої відбувається взаємодія дитини та світу. Робоча модель включає модель себе та близької людини, при цьому сприйняття себе визначається сприйняттям об'єкта прихильності. Боулбі дійшов до висновку, що в сиротинцях відсутні умови, які забезпечували б дитині інтимні, емоційно насичені та стійкі відносини з об'єктом прив'язаності, що необхідно для формування здорової, активної та соціально адаптованої особистості. Таким чином, своїми дослідженнями він довів, що немовля потребує тривалого догляду матері або заміщаючої особи, яка здійснює первинний догляд за ним [1].

Результати досліджень Дж. Боулбі доводять, що формування

прив'язаності – процес тривалий і починається він з раннього віку. Коли немовля відчуває голод, який заподіює йому неприємні відчуття, воно виражає свою потребу криком. Коли дитина нагодована, сита, тобто її потреба була задоволена, вона знову відчуває себе спокійно до тих пір, поки не відчує нову потребу, наприклад, потребу зміни пелюшок. Тоді потреба знову буде виражена, потім задоволена, після чого дитина знову буде спокійна. По мірі того, як потреби з'являються і задовольняються, у дитини розвивається відчуття довіри і прив'язаності до людини або людей, які знаходяться з нею поруч. Цей цикл повторюється протягом всього людського життя. Отже, найбільш важливим для формування прив'язаності дитини до дорослого є вміння дорослого сприймати будь-які сигнали дитини та відгукуватися на них. Сила та якість прив'язаності більшою мірою залежить від поведінки батьків стосовно дитини та від якості ставлення до неї.

Якщо потреби, які з'являються наприкінці кожного етапу розвитку, не задовольняються або придушуються, у дитини розпочинається стан фрустрації – психічний стан людини зумовлений нездоланими труднощами на шляху до мети або задоволення власних потреб і бажань.

Проявляється він як агресія або як депресія. Емоційне неблагополуччя може спричинитися незадоволеністю дитини спілкуванням з дорослими (батьки) й однолітками, дефіцитом людського тепла, ласки, розладами в сім'ї. Симптомами фрустрації є тривожно-песимістичні очікування, невпевненість малюка, почуття незахищеності, іноді страх у зв'язку з негативним ставленням дорослого. Формування прив'язаності у немовлят відбувається завдяки турботі дорослого і ґрунтується на трьох джерелах: задоволенні потреб дитини, позитивній взаємодії і визнанні [4, с. 190].

У дитинстві та ранньому дитинстві прив'язаність легко виникає по відношенню до того, хто постійно доглядає за дитиною. Проте зміцнення або руйнування прив'язаності залежатиме від того, як емоційно забарвлена ця турбота. Якщо дорослий байдужий або відчуває до дитини роздратування, неприязнь, то прив'язаність формується в спотвореному вигляді. Діти, що отримали в ранньому дитинстві досвід емоційного відхилення, відчувають недовіру до світу й труднощі в близьких стосунках. Небажані, відторгнуті своєю сім'єю діти відчувають себе неповноцінними та самотніми, звинувачують себе за щось неіснуюче, що, можливо, на їх думку, послужило причиною відторгнення. Недовіра викликає образу, озлоблення, впертість, небажання виправляти помилки та недоліки, робить дитину жорстокою до інших, провокує її на те, щоб зробити що-небудь „на зло” батькам або іншим

дорослим, а також сприяє тому, що у дитини формується занижена самооцінка, яка вкладається в зміст „все одно нічого не вийде” або „я нічого не вмію, ні до чого не здатний”.

Якщо ж дорослий з теплотою і ніжністю відноситься до дитини, прив'язаність міцнішає, дитина вчиться у дорослого позитивній взаємодії з іншими, наприклад, як спілкуватися й отримувати задоволення від спілкування. Коли прив'язаність сформована, то дитина нормально розвивається; навчається розрізняти свої почуття та почуття інших; мислить логічно і розвиває соціальні зв'язки; розвиває свідомість; краще справляється зі стресами та переживаннями; розвиває почуття власної значимості; проявляє любов та ніжність до інших. Глибока прив'язаність до батьків сприяє розвитку у дітей довіри до інших людей і одночасно – впевненості в собі.

Відповідно до теорії прив'язаності найважливішими параметрами батьківського відношення є ніжність, турбота, чутливість до потреб дитини, надійність, забезпечення безпеки, передбачуваність, послідовність.

Виділяють основні характеристики прив'язаності:

- конкретність – прив'язаність завжди звернена до конкретної людини;

- емоційна насиченість – значущість і сила відчуттів, пов'язаних з прихильністю, що включають весь спектр переживань: радість, гнів, смуток;

- напруга – поява об'єкту прив'язаності вже може служити розрядкою негативних відчуттів немовляти (голод, страх). Можливість вхопитися за матір ослабляє дискомфорт (захист), й саму потребу в близькості (задоволення). Відкидаюча поведінка батьків підсилює прояви прив'язаності дитини („чіпляння”);

- тривалість – чим сильніша прив'язаність, тим довше вона триває; дитячі прив'язаності людина пам'ятає все життя;

- вроджений характер потреби в прив'язаності;

- обмеженість встановлювати та підтримувати прив'язаність до людей – якщо до трьох років дитина з яких-небудь причин не мала досвіду постійних близьких стосунків з дорослим або якщо близькі стосунки маленької дитини розривалися й не відновлювалися більше трьох разів, здатність встановлювати й підтримувати прив'язаність може зруйнуватися [1].

Середовищем, у якому формується прив'язаність, є сім'я, поза сім'єю встановити її дуже складно. Поряд з первинною прив'язаністю до матері або фігури, що її заміщує, Боулбі вводить поняття вторинної прив'язаності, яка формується на місці похідної внаслідок розлуки з

матір'ю. Вторинною прив'язаністю називають відношення, які розвиває людина з іншими людьми – друзями, вчителями, прийомними батьками. Якщо втрата матері або фігури, що її заміщує, тривала, то виникає не тільки первинна тривожність, а й печаль, депресія, а також агресія, одна з функцій якої є досягнення повторного зв'язку [2].

Дана ідея, на наш погляд, дозволяє зрозуміти причини агресивності дитини-сироти по відношенню до прийомних батьків, яка направлена на пошук вторинного об'єкту прихильності та установлення повторного зв'язку. Стійкість та ригідність схем поведінки, які представляють собою досвід відносин з матір'ю, пояснюють ті довготривалі кризи, які виникають у дітей з неблагополучних сімей при адаптації до прийомної родини. Необхідний новий досвід інших позитивних відносин, щоб ці схеми перебудувались.

М. Ейнсворт, послідовник Дж. Боулбі, виділив наступні типи порушеної прив'язаності, що притаманні для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування:

1. Негативна (невротична) прив'язаність – дитина постійно „чіпляється” за прийомних батьків, шукає „негативної” уваги, провокуючи батьків на покарання, дратує їх. Може бути результатом як зневаги, так і гіперопіки.

2. Амбівалентна – дитина постійно демонструє подвійне відношення до близького дорослого: „прихильність-відкидання”, то ластиться, то уникає. При цьому зміни в характері спілкуванні є частими, компроміси відсутні, а сама дитина не може пояснити своєї поведінки й страждає від цього. Характерна для дітей, чиї батьки були непослідовні та істеричні: то пестили, то зривалися й били дитину, роблячи і те, й інше бурхливо та без об'єктивних причин, позбавляючи тим самим дитину можливості зрозуміти їх поведінку та пристосуватися до неї.

3. Унікаюча – дитина похмура, замкнута, не допускає стосунків з дорослими і дітьми заснованих на довірі, хоча може любити тварин. Основний мотив – „нікому не можна довіряти”. Подібне може бути, якщо дитина дуже болісно пережила розрив стосунків з близьким дорослим й горе не пройшло, дитина „застрягла” в ньому; або якщо розрив сприймається як „зрада”, а дорослі – як ті, що „зловживають” дитячою довірою і своєю силою.

4. Дезорганізована – ці діти навчилися виживати, порушуючи всі правила і кордони людських відносин, відмовляючись від прихильності на користь сили: їм не треба, аби їх любили, вони вважають за краще, аби їх боялися. Характерна для дітей, які зазнали жорстокого звернення та насилля, і ніколи не мали досвіду прив'язаності [4, с. 192].

Хибно вважати, що діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, не люблять свою біологічну сім'ю. Попри все, вони прив'язані

до рідних батьків, навіть коли ті погано з ними поводитися. Інколи це вважається прийомними батьками ненормальним, проте збереження прихильності до батьків якраз є одним з ознак нормальності дитини. Потреба любити й бути любимою природна для всякої душевно здорової людини. Діти люблять своїх батьків не такими, які вони є, а такими, якими вони мали б бути: додумуючи хороше та не помічаючи погане.

Дитина, що прив'язалася, відповідає на розлуку бурним спалахом негативних емоцій, який може мати дуже тривалий характер. Дж. Боулбі виділяє три стадії реакції на розлуку: протест, відчай та відсторонення. На стадії протесту дитина відмовляється змиритися з відділенням від значимого об'єкту: вона може кричати, битися головою, кидатися на підлогу, відмовлятися від контактів з тими, хто намагається її заспокоїти. На другій стадії, яка може початися через декілька годин або днів після першої, дитина втрачає надію. Вона становиться тихою та подавленою, її плач становиться монотонним. Врешті, на третій стадії дитина відновлює відносини з оточуючою середою та починає знову проявляти до неї інтерес.

Соціальні працівники, які здійснюють оцінку потреб дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, мають усвідомлювати наслідки втрати прив'язаності для подальшого розвитку особистості дитини. Саме діагностування слабких прив'язаностей чи їх відсутності, зосередження на емоційному розвитку дитини та здатності прийомних батьків оточити дитину емоційним теплом, пошук значущих для дитини людей, з якими збереглися прив'язаності, тощо, мають стати пріоритетними в соціальній роботі [3].

Висновок. Діти не можуть нормально розвиватися, якщо між ними і дорослими, які про них піклуються, не існує прив'язаності. Від прив'язаності залежить не тільки здатність знаходити майбутніх друзів, але і розвиток совісті, здатності логічно мислити та справлятися з розчаруванням, страхом і стресом, одним словом, порушується процес соціалізації. Теорія прив'язаності є основою оцінки потреб дитини та її сім'ї, підґрунтям для її здійснення, формування її індикаторів, що свідчать про потреби для розвитку дитини, батьківський потенціал й фактори сім'ї та середовища.

Перед прийомною сім'єю постають серйозні завдання, зокрема, корекції, компенсації вад розвитку, відставання та занедбаності здоров'я дітей, подолання наслідків психічних травм. Тому напрямами подальших досліджень є апробація різних програм навчання батьків-вихователів, прийомних батьків.

Список використаної літератури:

1. Боулби Дж. Создание и разрушение эмоциональных связей / Дж. Боулби – М. : Академ. проект, 2004. – 232 с.
2. Ігнатенко К. Формування прихильності у прийомних дітей як фактор благополучного розвитку особистості / К. В. Ігнатенко // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2010. – №1. – С. 30-35.
3. Петрочко Ж. Оцінка потреб дитини та її сім'ї: сутність, значення, концептуальні засади / Ж. В. Петрочко // Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки – №1 (22), 2014. – С. 76 – 82.
4. Программно-методическое обеспечение опытно-экспериментальной работы по развитию семейных форм устройства детей, оставшихся без попечения родителей, и предложения для органов опеки и попечительства по развитию служб по устройству детей на воспитание в семью : Кн. 4. / сост. М. Ф. Терновская. – М. : Наша семья, 2004 – 384 с.

УДК 37.013.42(073)

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА ДЕЛІНКВЕНТНОЇ ПОВЕДІНКИ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ: СУТНІСТЬ, МЕТОДИ, ФОРМИ

Ю. В. КЛОЧАН

За нестабільних умов сучасного буття, тяжкого економічного становища українців збільшується кількість девіацій в суспільстві. Адиктивна, аморальна, саморуйнівна поведінка особистості стають засобами відходу людей від тяжкої реальності, делінквентна – виживання в складних умовах життєдіяльності. Однак різноманітні девіації спричиняються й іншими факторами, з-поміж яких психологічний, генетичний, соціальний. Саме соціальні фактори (навчально-виховний заклад, засоби масової комунікації, групи ровесників, сім'я) відіграють вирішальну роль у соціальному розвитку особистості учня професійно-технічного навчального закладу (надалі ПТНЗ), його схильності чи протистоянню антисуспільним діям. Сприятливі умови виховання в соціальному середовищі уможливають корегування нестабільного, суперечливого юнацького характеру, спрямування бурхливої активності

© Ю. В.Клочан

© Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна», №11/2015